Ahmad, H. O. & Açar, Z. (2026). Müellifi Bilinmeyen Manzum Bir Türkçe-Kürtçe Sözlük. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 31*, 328-345. https://doi.org/10.29029/busbed.1893580

Makalenin Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 20.02.2026
Kabul Tarihi : 20.04.2026

https://doi.org/10.29029/busbed.1893580

MÜELLİFİ BİLİNMEYEN MANZUM BİR TÜRKÇE-KÜRTÇE SÖZLÜK

Hemin OMAR AHMAD[1], Zafer AÇAR[2]

ÖZ

Sözlükler dillerin hafızaları, kayıt defterleri ve söz depolarıdır. Dil etkileşiminden doğduğu düşünülen çok dilli sözlükler ve onların İslami dönem versiyonları olan manzum sözlükler bu kayıt geleneğinin devamı ve dili kolay öğrenme ve/veya öğretme amacının bir ürünüdür. Bugün elimizde olan kaynaklar ışığında; 17. yüzyılda başlayan bir dili Kürtçe olan manzum sözlük yazımı günümüze kadar devam etmiştir. İncelediğimiz eser Britanya Müzesi'ne (British Museum) kayıtlı elyazması manzum bir Türkçe-Kürtçe sözlüktür. Yazı stilinden, on dokuzuncu yüzyıla ait bir el yazısı olduğu anlaşılmaktadır. Bu manzume 10 sayfadan oluşmakta ve 142 beyitten meydana gelmektedir. Manzumede yaklaşık 353 sözcüğün, 9 söz öbeğinin (kelime grubu) ve 75 cümlenin Türkçesi ve bunların Kürtçe karşılıkları verilmiştir. Manzumenin büyük bir bölümünde önce Türkçe kelime, ardından Kürtçe anlamı verilmiştir. Bunun amacının Kürt öğrencilere Türkçe öğretmek olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, eserin yazıldığı aruz kalıbı müellif ya da müstensih tarafından kaydedilmemiştir; ancak incelendiğinde remel bahrinin dörtlü tam kalıbı üzerine kurulduğu anlaşılmaktadır. Metnin kafiyesine gelince, bu sözlüğün de diğer tüm sözlükler gibi kafiyesi mesnevi tarzında olmasına rağmen, kafiyelerin büyük çoğunluğunda "e" (ه) sesi sona gelmiştir. Bu durum, daha çok şairin "budur" demek istediği bir cevap niteliğindedir. Sonuç olarak çalışmamız Kürtçe elyazması eserlerden birinin daha gün yüzüne çıkarılması ve bir dili Kürtçe olan manzum sözlük geleneğinin bir parçası olan bir eseri incelemesi bakımından dikkate değer niteliktedir ve sonraki çalışmalara ilham kaynağı olacaktır.

Anahtar sözcükler: Manzum sözlükler, Türkçe Kürtçe manzum sözlük, Müellifi bilinmeyen manzum sözlük

[1] *Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, heminahmad40@gmail.com, http://orcid.org. 0000-0003-1985-9512*
[2] *Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, zafer13acar65@gmail.com, http://orcid.org. 0000-0001-5323-9531*

Ahmad, H. O. & Açar, Z. (2026). A Poetic Turkish-Kurdish Dictionary by an Unknown Author. *Bingöl University Journalof Social Sciences Institute*, 31, 328-345. https://doi.org/10.29029/busbed.1893580

Article Type : Research Article
Date Received : 20.02.2026
Date Accepted : 20.04.2026

https://doi.org/10.29029/busbed.1893580

A POETIC TURKISH-KURDISH DICTIONARY BY AN UNKNOWN AUTHOR

Hemin OMAR AHMAD[1], Zafer AÇAR[2]

ABSTRACT

Dictionaries are the memories, record books, and word repositories of languages. Multilingual dictionaries, thought to have originated from language interaction, and their Islamic period versions, rhymed dictionaries, are a continuation of this tradition of record-keeping and a product of the aim to facilitate language learning and/or teaching. In light of the sources available to us today, the writing of rhymed dictionaries in the Kurdish language, which began in the 17th century, has continued to the present day. The work we examined is a handwritten Turkish-Kurdish dictionary registered at the British Museum. The writing style indicates that it is a 19th-century manuscript. This poem consists of 10 pages and 142 verses. The poem provides the Turkish equivalents of approximately 353 words, 9 phrases (word groups), and 75 sentences, along with their Kurdish equivalents. In most of the poem, the Turkish word is given first, followed by its Kurdish meaning. It is understood that the purpose of this is to teach Turkish to Kurdish students. On the other hand, the aruz meter in which the work was written was not recorded by the author or the copyist, but upon examination, it is based on the four-line complete meter of the remel bahr. As for the rhyme scheme of the text, although the rhyme scheme of this dictionary, like all other dictionaries, is in the mesnevi style, the vast majority of the rhymes end with the sound “e” (ه). This is more of a response that the poet wanted to say “this is it.” In conclusion, our work has brought another Kurdish manuscript to light and has contributed to the study of the Kurdish language.

Keywords: Rhyming dictionaries, Turkish-Kurdish rhyming dictionary, Unknown author's rhyming dictionary

[1] *Asst. Prof., Bingöl University, Faculty of Science and Letters*, heminahmad40@gmail.com, http://orcid.org. 0000-0003-1985-9512
[2] *Assoc. Prof., Bingöl University, Faculty of Science and Letters, zafer13acar65@gmail.com, http://orcid.org. 0000-0001-5323-9531*

1. GİRİŞ

İnsan etkileşiminin bir ürünü olan iletişim ve bunun en pratik yolu olan dil, anlama ve anlaşılma ile değer kazanabilir. Daha açık bir ifadeyle insan etkileşiminde konuşulanların bilinmesi, akılda tutulması, öğretilmesi ve aktarılması dilin korunması ve gelişimi açısından önemlidir. Bunun bir gereği olarak; yazıdan önce resimler, kabartmalar ve hiyerogliflerle, yazının ortaya çıkmasından sonra da yazılı eserlerle insan aktivitelerine ait veriler kayıt altına alınmıştır. Dile ait ürünleri kaydetme ve taşıma hususunda sözlükler başlıca eserler olarak nitelendirilebilir.

Sözlükler kelime taşıyıcıları olarak dillerin söz dağarcığını yansıtan eserlerdir. Aynı zamanda içerdiği kelimelerin tür ve yapılarına bağlı olarak o dilin kültürel boyutlarına da işaret ederler. İlk biçimleri daha basit olsa da hem düzyazı biçimi hem de nazım biçimi olan sözlükler tarihi seyir içerisinde büyük gelişmeler kaydetmiş, dillerin yayılması ve gelişmesine paralel olarak pek çok türleri kaleme alınmış ve günümüzde pek çok bilim dalında, bir bilimin alt dallarında, mesleki alanlarda o ilgili alanların terimlerini ihtiva eden sözlükler yazılmıştır. Örneğin Subaşı (2017, s. 204-218) konularına ve içeriklerine göre yirmi farklı türde sözlük sıralamıştır. Dahası bir dilin söz varlığına ilişkin çalışmaların neticesinde ortaya çıkan sözlük yazımı ya da sözlükbilim (lexicography), sözcüklerin anlam ve kullanımlarına yoğunlaşan bilim olan sözcükbilim (lexicology) (sözlükbilim ve sözcükbilimin daha geniş tanımları için bakınız: Çürük, 2020; Bozkurt, 2020) adlı dilbilim dallarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Sözlüklerin yazılma amaçlarına bakıldığında Kocapınar'ın (2015, s. 130) da ifade ettiği gibi "Kaynaklar sözlük yazmanın insanların dini, ticari ya da kültürel ihtiyaçlarından doğduğunu belirtmişlerdir." Ayrıca dillerin teması bağlamında pek çok çalışma, Ölker (2009) gibi, sözlük yazımının bir diğer sebebi olarak dil etkileşimini göstermişlerdir. Bununla beraber sözlüklerin manzum bir biçimde yazılmasının ise daha farklı amaçları ve nedenleri vardır. Durmaz ve Öztürk'e (2022, s. 439) göre "iki ya da üç dilli olan manzum sözlükler özellikle çocuklara kelime bilgisinin yanında aruz vezni ve gramer bilgisini öğretmeyi amaçlamaktadır." Nedenleri arasında da: "nazım dilinin öğrencilere cazip gelmesi, vezin üzere kolayca okunması, kısa sürede ezberlenebilmesi " (Öz, 1996, s. 55); "manzum eserlerin vezin ve kafiye gibi bir takım ahenk unsurları taşımış olma özelliği ile okumayı zevkli hale getirmesi ve okunan metnin hafızada kalmasını kolaylaştırması" (Kırbıyık, 2002, s. 182); "İslâmî bilimlerin ağırlıklı olarak nakle dayalı olması ve burada ezber olgusunun önemli rol oynaması, bilginin aynen korunmasını zarurî hâle getirmiş, böylece bilgiyi kolayca akılda tuttuğu için de manzum bir şekilde yazılan sözlüklerin tercih edildiğini söylemek mümkündür." (Öztürk, 2016, s. 2) şeklinde izah edilmiştir.

Çalışmamız Kürtçe manzum sözcüklere odaklandığı için öncelikle Kürtçedeki manzum sözlük geleneğini ele alacak, ardından bu çalışmamıza konu olan ve yakın bir zamanda çalışmamızın yazarlarından Hemin Omar Ahmad tarafından keşfedilmiş olan müellifi belli olmayan Türkçe-Kürtçe sözlüğü şekil özellikleri, söz varlığı ve dil özellikleri bakımından inceleyecektir.

2. MANZUM SÖZLÜK TARİHÇESİNE GENEL BİR BAKIŞ

Müslüman halkların dil-edebiyat geleneği içerisinde yer alan manzum sözlük-gramer yazımına pek çok kaynakta aktarıldığı gibi ilkin Arap edebiyatında rastlanmıştır. "Manzum sözlüklerin ilk örnekleri XI. yüzyılda Arap edebiyatında verilmiştir. İsmâ‘il bin İbrâhim er Rib‘î’nin (öl. 1087) *Kaydü’l-Evâbid* adlı eseri, bilinen ilk manzum sözlüktür. (...) XIII. yüzyılda Bedrüddîn Nasr Mes‘ûd el-Ferâhî’nin kaleme aldığı *Nisâbu’s-Sıbyân* iki dilli manzum sözlüklerin ilki kabul edilir" (Öz, 2016, s. 51- 52). Daha sonra bu gelenek diğer Müslüman halkların kendi dilleri için yaptıkları çalışmalarla devam etmiş, iki dilli ve üç dilli manzum sözlüklerle günümüze kadar süregelen zengin bir birikim oluşturmuştur. Bu sözlüklerin sayıları ve dilleri ile ilgili sayısal veriler için bibliyografik çalışmalara bakmak bu konuda bir fikir verecektir. Örneğin Averbek (2018) dillerinden biri Türkçe olan sözlüklerin bir bibliyografyasını yayımlamıştır. Bizim çalışmamız daha çok Kürtçe manzum sözlüklere odaklandığı için biz Kürtçe manzum sözlükler hakkında bilgi vereceğiz.

3. DİLLERİNDEN BİRİ KÜRTÇE OLAN MANZUM SÖZLÜKLER

Kürtçe manzum sözlükler üzerine yapılan çalışmalara baktığımızda; (Pertev, 2012; Aykaç, 2016; Öztürk, 2016; Ertekin, 2017; Bolelli N. ve Ertekin, N. 2017) şu ana kadar tespit edildiği kadarıyla dillerinden biri Kürtçe olan manzum sözlükler sekiz tanedir. Ertekin (2017) manzum Kürtçe sözlükler hakkında önemli bilgiler verdikten sonra incelemesine konu olan sözlüğün bilinen ilk ve tek manzum Türkçe-Kürtçe sözlük olduğunu belirtmiş (s.105) ancak "... yapılacak yeni akademik çalışmalarla bu alandaki sayının artabileceği kanaatindeyiz."(s.104) tespitini yapmıştır. Bizim bu çalışmamız Ertekin'in kanaatini doğrulamıştır. Çünkü çalışmamızın yazarlarından Hemin Omar Ahmad tarafından tespit edilen iki sözlükle beraber, ki birisi çalışmamıza konu olan sözlüktür, sekiz olan "dillerinden biri Kürtçe olan manzum sözlükler" ona çıkmıştır. Bu sözlükleri kronolojik olarak şöyle sıralayabiliriz:

Tablo 1.
Bir dili Kürtçe olan manzum sözlükler

Sözlük adı	Müellifi	Dilleri	Yazım tarihi
Nûbihara Biçûkan	Ahmed-î Hanî	Arapça-Kürtçe	1683
Gulzar	İsmail-î Bazidî	Kürtçe-Arapça-Farsça	1655-1710
Luğetnamey-î Ehmedi	Şeyh Maruf Nodeyî	Kürtçe-Arapça	1790
?	Mela Mihemed Nûr Omer Gunbeti	Arapça-Türkçe -Kürtçe	1905
Mirsad'ul Etfal	Şeyh Muhammed Kerbelayi	Kürtçe-Farsça	1912
Britanya Müzesi Kayıtlı Elyazması	?	Türkçe-Kürtçe	1920'den önce
Du Rişte	Abdulkerim Muderris	Arapça-Kürtçe	1963
Ferhenga Quranê	Mela Mahmud Tiruwayi	Kürtçe- Arapça	2000
Nubihara Mezinan	Dilbikulê Ciziri	Türkçe-Kürtçe	2012
Nubihara Mizgefta Siriye[1]	Abdusettar Rekani	Arapça-Kürtçe	2014

3. 1. Müellifi Bilinmeyen Manzum Türkçe Kürtçe Sözlük

Bu çalışmamızda, çalışmamıza konu olan sözlüğün şekil, söz varlığı ile dil ve gramer özeliklerini genel hatlarıyla ortaya koyacağız. Eserin Kürtçesi Güney Kürtçesi ya da günümüzde yaygın olarak bilinen ismi Sorani ile yazıldığı için incelemelerimizi daha çok eserin Kürtçesi üzerine yoğunlaştıracağız.

Ayrıca belirtmek gerekir ki metni transkribe ederken Kürtçe olan kelimeleri Kürtçe transkripsiyonu için kullanılan karakterler ile transkribe ettik. Türkçe kelimeler için osmanlıca transkripsiyon alfabesini temel alan İSNAD transkripsiyon biçimini tercih ettik. Eserin Türkçesinin Türkmen şivesi telaffuzuyla olması ve bazı kelime telaffuzlarının Osmanlıcadan farklı olması transkripsiyon noktasında birtakım zorluklara neden oldu ancak mümkün oldukça metinde yer aldığı biçimini korumaya ve transkripsiyonda adı geçen standardın kurallarına göre yazmaya özen gösterdik.

3.1.1. Sözlüğün Şekil Bilgisi

3.1.1.1. Metnin Kaynağı, Vezin ve Kafiyesi

İncelediğimiz eser Britanya Müzesi'ne (British Museum) 1919 yılında kaydedilmiş olan, müellifi ve yazılış tarihi bilinmeyen elyazması manzum bir Türkçe-Kürtçe sözlüktür. Bu manzume 10 sayfadan oluşmakta ve 142 beyitten meydana gelmektedir. Birinci sayfa 12 beyit, son sayfa 11 beyit ve diğer sayfaların her biri 15 beyit içermektedir. Manzumede yaklaşık[2] 353 sözcüğün, 9 söz öbeğinin (kelime grubu) ve 75 cümlenin Türkçesi ve bunların Kürtçe karşılıkları verilmiştir.

Sözlük, Türkçe-Kürtçedir, yani manzumenin büyük bir bölümünde önce Türkçe kelime, ardından Kürtçe anlamı verilmiştir. Bunun amacı, Kürt öğrencilere Türkçe öğretmektir. Eser 142 beyitten oluşmaktadır. Besmele ile başlayan eser, "Tamamlandı ve hayırla sonuçlandı" anlamına gelen *Temmet we bi'l-xeyri 'emmet* (تمت وبالخير عمت) ifadesiyle bitmektedir. Eserin yazarı ve yazıldığı tarih ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece 8 Kasım 1919'da British Museum'a ulaştığı bilinmektedir. Ancak yazı stilinden, on dokuzuncu yüzyıla ait bir el yazısı olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında Kürtçe yayıncılığın arttığı (bkz. Arslan, 2025) ve Türkçe-Kürtçe iki dilli yayınlarda bir artış olduğu gözlemlenmektedir.

Alanla ilgi araştırmacılara malumdur ki manzum sözlüklerin belli başlı ortak biçimsel özellikleri bulunmaktadır. Genellikle *mesnevi* nazım şekliyle kaleme alınan manzum sözlükler *hamdele ve salvele, sebeb-i te'lif, naat, münacaat* ve *hâtime* gibi bölümlerden oluşur (Öztürk, 2016, s. 3). İncelediğimiz esere baktığımızda bu bölümlerin yer almadığı gözlemlenmektedir. Eser direkt kelime ile başlamakta, her beyitte Türkçe kelime, kelime grupları ve

[1] Bu manzumenin yazarıyla görüşme gerçekleştiren M. Zahir ERTEKİN manzumenin 2014 yılında bittiğini ve yazarın manzumenin ismini *Nûbehara Nûcewanan* (Gençlerin yeni baharı/ilkbaharı) şeklinde yayımlayacağını kaydetmiştir. Bkz: Ertekin (2017, s. 100)
[2] Yaklaşık dememizin sebebi bazı kelime, kelime grubu ve cümlelerin tekrar edilmesidir.

cümlelerin Kürtçe karşılıkları verilmektedir. Beyitlere genelde Türkçe ifadelerle başlanmakla beraber kimi beyitlerde önce Kürtçe ifadeye yer verildiği ve Türkçe karşılıklarının istendiği de tespit edilmiştir. Ayrıca beyitlerde sık sık "nedir" demek olan *çi ye/çe* soru sözcüğü kullanılarak karşılıkların arandığı görülmektedir.

Diğer taraftan, eserin yazıldığı aruz kalıbı müellif ya da münstensih tarafından kaydedilmemiştir; ancak incelendiğinde veznin temeli Remel-i Rubai'dir (Dörtlü Remel); yani her mısra iki 'Fâilâtun' tefilesinden oluşmaktadır. Ancak kafiye kaygısı ve bazen de değiştirilmesi mümkün olmayan sözlüksel kelimeler nedeniyle 'Fâilâtun' tefilesi 'Feilâtun'a dönüşmüştür. Bazı durumlarda ise tefilenin son hecesi kısaltılmış ve 'Fâilâtun'; 'Fâilâtu' veya 'Feilâtu' şekline bürünmüştür. Bu yüzden okuma esnasında son hece uzatılır ki buna aruz ilminde 'işba' denir. Ayrıca şunu da bilmek gerekir ki, manzumenin vezninin Remel olduğunu söylediğimizde genel biçimi, yani beyitlerin büyük çoğunluğunu kastediyoruz. Aksi takdirde manzumenin tek tük veya bazı beyitlerinde Remel vezni gözetilmemiş ve kasıtsız bir şekilde 'Mustef'ilun Mustef'ilun'a dönüşmüş ya da sadece dört artı dört hece düzeniyle aruz vezni bozulmuştur. Fakat genel itibarıyla büyük çoğunluk, zihaf ve illetlerdeki değişiklikler de göz önünde bulundurulduğunda, kendini Remel vezni içerisinde göstermektedir. Remel vezni, hafif bir vezin olup ezberlenmesi kolaydır. Hatta Celaleddin Rumi'nin *Mesnevi'si* gibi Farsça mesnevilerin büyük bir kısmı ve bazı Sorani mevlidnameler de bu vezinle yazılmıştır.

Metnin kafiyesine gelince, bu sözlüğün de diğer tüm sözlükler gibi kafiyesi mesnevi tarzında olmasına rağmen, kafiyelerin büyük çoğunluğunda "e" (ه) sesi sona gelmiştir. Bu durum, daha çok şairin "budur" demek istediği bir cevap niteliğindedir.

3.1.1.2. Ahmedi Sözlüğünün Bu Sözlük Üzerindeki Etkisi

Kürt edebiyatı tarihinde, hicri on birinci yüzyılda yazılan Ahmed-i Hani'nin (1650-1707) manzum sözlüğü "Nûbihara Biçûkan"dan sonra, Sorani lehçesindeki ilk manzum sözlük Şeyh Maruf Nudehî Berzencî'nin (1753-1838) "Ahmedi" adlı sözlüğüdür. Bu sözlük, Arapça-Kürtçe bir sözlük olup amacı çocuklara Arapça öğretmektir. Eskiden medreseye giden bir öğrenci, Kur'an'ı öğrendikten sonra doğrudan bu manzum sözlüğü ezberlemek zorundaydı. Sözlüğe "Ahmedi" denmesinin sebebi, Şeyh Maruf'un bu eseri, daha sonra Kak Ahmed-i Şeyh olarak tanınacak ve Süleymaniye'deki Kadiri tarikatının alim ve şeyhlerinden biri olacak olan oğlu Ahmed (1793–1887) için yazmış olmasıdır. Bu sözlük, Sorani konuşanların yaşadığı bölgelerde, özellikle de medreselerinde çok yaygındır. Ahmedi sözlüğünün bu sözlük üzerindeki etkisini şu birkaç noktada toplayabiliriz:

1. Her iki metnin de vezni Remel'dir. Sadece Ahmedi sözlüğünün küçük bir bölümünün vezni Remel değildir ve Remel'in türünde de değişiklikler vardır.

2. İlk beytin ve birçok beytin kafiyesi "e" (ه) olup aynıdır.

3. Her ikisinin de ilk kelimesi "ser" (baş) kelimesidir.

4. Ahmedi sözlüğünün birinci bölümünün ilk parçası insan vücudunun organlarının isimlerine ayrılmıştır. Bu sözlükte de en çok vücut organlarının isimleri ilk sayfalarda yer almaktadır, ancak Ahmedi'deki gibi ardışık ve düzenli değildir.

5. Ahmedi sözlüğünde cümleler bölümü bağımsız bir şekilde metnin sonuna konulmuştur. Aynı şekilde bu sözlükte de son bölümde yer alan 23 mısra cümlelere ayrılmıştır.

6. Sayılar bölümünde birbirlerine çok benzerler; her ikisi de sayılara örnek vermek için birkaç dize kullanmıştır. Hatta bazen her ikisi de iki sayı için bir yarım mısra getirdiklerinde, kafiye uyumu için ikinci mısrayı sayılarla ilgili olmayan ifadelerle dizayn etmişlerdir:

Wahî yeke îsneyn dûwe
Hey zîndûwe meyt mirdûwe (Ahmedî)

Altı şeş e yedi heft e
Camî' be turkî mizgeft e (Müellifi bilinmeyen manzum sözlük)

3.1.1.3. Arapça'nın, Bazı Kürtçe Kelimelere Şerh Olarak Eklenmesi

Bu metinde, Türkçe kelimelerin ve onların karşılığı olan Sorani Kürtçesi kelime ve ifadelerin getirilmesinin yanı sıra, metnin büyük bir bölümünde düzensiz bir şekilde Kürtçe kelimelerin üzerine Arapça anlamları yazılmıştır. Bu işlem, metnin ana yapısının dışında yapılmış olup metnin vezni ve kafiyesi ile bir ilgisi yoktur. Eğer manzumenin birinci beyitinden örnek verecek olursak:

1
Baş çe ser e dil ziban e
Şoġan piyaz, ekmek nan e

Bu beyitte "ser" sözcüğünün altına Arapça anlamı olan "re's" sözcüğü, "ziban" sözcüğünün üstüne arapça anlamı olan "lisan" sözcüğü yazılmıştır. Yine, "piyaz sözcüğünün üst kısmına Arapçası "besel", "nan" sözcüğünün üstün kısmına ise aynı şekilde Arapçası olan "xubs" sözcüğü yazılmıştır.

Bu eklemelerden hareketle metin ile ilgili birkaç çıkarım yapılabilir:

1. Anlaşılan o ki, bu metnin daha iyi anlaşılması için yapılmış kısa bir şerhtir (açıklamadır). Kürt dilinin lehçe ve şiveleri çok olduğundan ve metindeki konuşma şekli Erbil-Koysancak (Hewlêr-Koysenceq) bölgesine ait olduğundan, bazı kelimelerin diğer bölgelerdeki Kürtler için anlaşılması kolay olmayabilir; bu nedenle üzerlerine Arapça yazılmıştır.

2. Bu Arapça kelimeler sayesinde, bu sözlüğün daha önce bir dereceye kadar Arapça öğrenmiş olan Kürtler için hazırlandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yazıldığı dönem itibariyle, bir Kürtçe konuşuru için Türkçe'nin, Arapça ve Farsça kadar gerekli olduğuna işaret etmektedir.

3. Arapça kelimelerin, metnin vezin ve kafiyesine katılmamış olması, bu Arapça kelimelerin metin yazıldıktan sonra bazı Kürtçe kelimeler için eklendiğini göstermektedir.

3.1.2. Sözlüğün Söz Varlığı

Manzum sözlüklerin beyit sayılarında farklılıklar olduğu bilinmektedir. Kılıç (2007, s. 342) manzum sözlüklerin beyit sayılarının 100 beyitten başlayıp 1300 beyite kadar ulaşabileceğini belirtir. Türkçe Kürtçe sözlüğe baktığımızda tekrarlı beyitler dahil 142 beyitten oluştuğunu görmekteyiz. Daha önce de değindiğimiz gibi sözlükte 353 sözcüğün, -bileşik sayıları saymazsak- 9 söz öbeğinin (kelime grubu) ve 75 cümlenin Türkçesi ve bunların Kürtçe karşılıkları verilmiştir.

Sözlük Türkçe olan bir sözcükle başlamakta, "nedir" anlamına gelen "çi ye"nin kısa biçimi olan "çe" ile Kürtçe karşılığı olan sözcük verilerek hedef sözcük ile kaynak sözcük karşılaştırılmaktadır. Sözlüğün ilk ve son beyiti aşağıdaki gibidir (Sözcüklerin koyu olanları Türkçe, italik olanları ise Kürtçelerini göstermektedir:

1

Baş çe *ser* e **dil** *ziban* e
Soġan *piyaz* e **ekmek** *nan* e

142

Sattım *frotim*, **qoymey** *nîhîşt*
Yemek *xorak* e, **qehwealti** çe *çêşt*

Görüldüğü gibi sözlük Türkçe sözcük/ifadelerle başlayıp Kürtçeleriyle devam etmektedir ancak nadir de olsa aksinin olduğu beyitler de vardır:

29

Nawit çî ye, **adın nedir**
Karit çî ye, **işin nedir**

Aşağıdaki beyitin her iki dizesinde de önce sözcüğün Kürtçesi ve ardından Türkçe karşılığı devamında Türkçe bir sözcük/ifade hemen ardından Kürtçe karşılığı verilmiştir:

120

Bira çe **ḳarındaş**, **oġıl** *kur* e
Blê **söyle, söyleme** *tu melê*

Sözlükte yar alan sözcüklerin türüne baktığımızda yaklaşık olarak; 340 isim ya da isim kökenli sözcük ile 13 kadar -fiilimsi ve çekimlenmiş olanları dahil olmak üzere- eylem kökenli sözcükten oluşmaktadır. Sözlükte yer alan sözcükler çoğunlukla Türkçe-Kürtçe olmasına rağmen yazar kimi zaman sözcüğün Kürtçesine (ziman, tr. dil) yakın olan Farsçasını (ziban) ya da Kürtçede kullanımı daha nadir olan İrani (bed, tr. kötü) aslını tercih etmiştir. Bunun sebeplerinden biri olarak pek çok şairin tercih ettiği "hece ve vezin uyumunu yakalamak" olduğunu söylemek mümkündür. Hatta bazı beyitlerdeki yatay ses uyumu sözcüklerin bazen rastgele seçildiğini düşündürmektedir:

21

Ḫorūs çî ye kelleşêr e
Aslan şêr e toḳ çi ye têr e

Yukarıdaki beyitte "-şêr e" ve "têr e" arasındaki dikey ses uyumu şêr (aslan) ile têr (tok) arasında da sağlanması sözcük seçimi hakkında fikir vermektedir.

Yine, sözcüklerin kullanım alanlarına baktığımızda; "ser, ziban, dest, ran, pê, didan, nînok, go, nawk, zig, rîxolle, mûw, zar" gibi vücudun bölümleri ya da organ isimleri, "piyaz, nan, hêlke, mast, do, mewij, gêwij, sêw, bê, doşaw," gibi yiyecek-içecek adları, "perresêlke, gurg, merr, berx, rêwi, mar, bizin, mange, kar" gibi bitki hayvan adları yer almaktadır. Yine günlük hayatta kullanılan eşya adları, bazı meslek adları, ana renkler, birden yirmiye kadar sayma sayıları ve yirmiden sonra onar onar yüze kadar, bin ve yüz bin gibi 10un katları olan sayılar, sıfat adları, fiil ve hareket adları gibi örnekler verebiliriz. Bu sözcüklere baktığımızda günlük hayatta sık kullanılan, yakın çevrede bulunabilen sözcüklerin seçildiğini gözlemlemekteyiz.

Sözlüğün Kürtçesinden Erbil-Koysancak Kürtçesi olduğu "ku dibezî, mizgeft, doşaw kê we" gibi sözcük ve ifadelerden anlaşılmaktadır. Türkçesinin de yine o bölgede konuşulan Türkmence olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıda verilen Türkçe kelimeler bunu doğrular niteliktedir (kelimenin parantez içindeki biçimi Türkmen şivesinden Kürtçe'ye geçen telaffuzudur):

"gökçe (kukçe), haluça (hellûçe), bibi (bîbî), çok karasın (çoq qeresin), pabuç (bapuç), tatlı (datlu), karı (qari), gönlüm gamlıdır (gonlum xemlîdîr), koyma (qoymey)"

Eserde yer alan kelime gruplarına gelince, cilkê zistanê (tr. kışlık), naw çawan (tr. alın) gibi Kürtçe kelime grupları yer alırken çoğunluka Türkçe kelime grupları ve Kürtçe karşılıklarının yer aldığını tesbit etmekteyiz. Aşağıda 9 kadar kelime grubu ve onların Kürtçe karşılıklarını örnek verebiliriz:

"başı yumri (ser xerr), ḳuri üzüm (mewij), erkek eşek (nêreker), yürek başi (ser dil), ḳayın ane (xesû), beg oġli (begzade), eski bez (perrok), ey gözüm nuri (ey nuri çawim), baġlar baġçeler (bax û baxçe)"

Diğer taraftan sözlükte yer alan cümlelere baktığımızda ise 13. beyitte yer alan "niçin ditrir?" (niçin titriyor?) soru cümlesi yer alırken daha ileriki sayfalarda özellikle 6. sayfadan sonra cümlelere daha çok yer verildiği görülmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, sözcük ve cümlelerin birlikte verildiği beyitler olduğu gibi;

26

İġne derzî ipek dezî
Niçe ḳaçi ku debezî

67

Adın nedi, nawit çî ye
Penbū loke yon xurî ye

84

Yemtaġ çe nerm e, kewa 'enterî
Sen çoḳ eşeksin, eto zor ker î

Sadece cümlelerden oluşan beyitler de vardır:

69

Bana söylemiş be minî gutuwe
Beni görmüşdir emnî dîtuwe

75

Adım bilirsin nawim dezanî
Baġler içresin lenêw rezan î

89

Adımi girme, nawim meyene
Gönlüm ġemlidir, dillim xemgîn e

Cümle türlerine sözlüğün dil ve gramer özellikleri bölümünde değineceğimiz için bu kısımda örneklendirme yapmayacağız.

3.1.3. Sözlüğün Dil ve Gramer Özellikleri

Sözlüğün dilini incelediğimizde Kürtçenin Güney lehçesi ya da Güney Kürtçesi olarak adlandırılan günümüzde daha yaygın olarak Sorani olarak bilinen lehçeyle yazıldığı görülmektedir. Türkçesine baktığımızda ise Türkmen şivesine yakın bir telaffuzla yazıldığı görülmektedir. Bu da yazarın Türkçeyi Türkmence konuşurlardan öğrendiğine ya da eğer çalışması derleme bir çalışma ise Türkçe sözcükleri Türkmence konuşurlardan derlediğine işaret etmektedir. Biz bu çalışmamızda sözlüğün Kürtçesine odaklandığımız için örneklerimizi daha çok Kürtçeden vereceğiz ancak yer yer sözlüğün Türkçesinden de örnekler vererek araştırmamızı derinleştirmeye çalışacağız.

Sözlüğün sesbilgisel özelliklerine baktığımızda çoğunlukla Kürtçe ve Türkçe'de yer alan standart seslerin ve onları temsil eden harflerin kullanıldığını görmekteyiz ancak nadir de olsa Arapçaya özgü seslerin de kullanıldığını görmekteyiz. Sözlükte aynı ses için farklı harflerin kullanıldığını gösteren örnekler vardır. Örneğin eserde çoğunlukla "s" sesini karşılayan س harfi kullanılırken aynı ses için ص harfinin kullanıldığını görmekteyiz:

3 Sarî zerd e gökçe şîn e Götür bibe getür bîne	ساری زەردە کوکچە شینە گوتور ببە گتور بینە
1 Baş çe ser e dil ziban e Şoġan piyaz, ekmek nan e	باش چە سەرە دیل زبانە صۆغان پیاز، ئەکمێك نانە

Diğer yandan Türkçe sözcüklerde "ğ" sesi ve "k" sesi için de çoğunlukla aynı harfin (غ) tercih edildiğine şahit olmaktayız:

20 Keçi bizin e oğlaġ kar e Tavuġ mirîşk e nar henar e	کێچی بزنە ئوغلاغ کارە تاوغ مریشکە نار هەنارە

Aynı şekilde Türkçe sözcüklerin yazımında ses değişimlerine çok defa şahit olmaktayız. Örneğin "titremek" sözcüğü için ditrir (دترر), "tırnak" için dirneq (درنق), "dokuz" için (توقوز) sözcükleri kullanılmıştır. Hatta "dokuz" (توقوز) için kullandığı " ت" sesini, "on dokuz"u yazarken " د" sesini kullanarak ئون دوقوز biçiminde yazmıştır. Bu verdiğimiz örneklerde, metnin Türkçesinde yer alan bu farklı seslerin aynı harfle temsili; Osmanlı alfabesinde kimi harflerin birden fazla sesi karşılaması ya da Develi (2021, s. 39)'nin ifadesiyle Osmanlı alfabesindeki kimi harflerin bugün kullandığımız alfabede tek harfi karşılamasından dolayıdır.

Diğer taraftan incelediğimiz metnin asıl metin olmayabileceğini gösteren emareler de vardır: Örneğin aşağıdaki beyitte görüldüğü gibi; "ağrı" anlamına gelen ve Kürtçe olan "êş" sözcüğü, Türkçe olan ve "iş-çalışma" anlamına gelen "îş" şeklinde yazılmış ve açıklama için metin üzerine yazılan ve "iş-çalışma" anlamına gelen Arapça "şixul" kelimesi eklenmiştir.

40

Biġ çe simêl seḳal rîş e
Yare birîn aġri îş e

Benzer şekilde metinde karşılığı yanlış verilen sözcükler de vardır. Aşağıdaki beyitte yaz sözcüğünün Türkçesi verilirken "havin" yerine "bahar" verilmiştir:

49

On üç sêzde henar nar e
On dört çarde yaz bihar e

Yine aşağıdaki beyitte de birinci dizenin sonundaki halı, kilim, yolluk, giysi anlamlarına gelen Kürtçe "cil" kelimesi, "c" harfi "ç" biçiminde okunduğu için Türkçede 40 demek olan Kürtçe "çil" biçiminde okunmuş ve arapçası da 40 demek olan "erbain" şeklinde yazılmıştır

62
Palan kirman e çull cil e
Orek başi çe ser dil e

Bu örneklerden anlaşılan, incelediğimiz metnin orjinal metin değil, daha sonra yazılmış ikinci bir nüsha olabileceğidir.

Daha önce sözlükte 75 tane cümlenin yer aldığını söylemiştik. Sözlükte yer alan cümleleri türlerine göre sınıfladığımızda ise yine sözlüklerin, özellikle manzum sözlüklerin yazılış amaçlarına uygun olarak kısa, basit, günlük hayattan ve kolay ezberlenebilecek sözcüklerin seçildiğini görmekteyiz. Önceki bölümde sözlüğün sonlarında cümlelere daha fazla yer verildiğini belirtmiştik. Bu cümlelerin bazılarını aşağıdaki gibi örneklendirebiliriz:

İsim cümlesi: To zor reş î., Min derwêş im., Em rêge dûr e., Tu keyfit xoş e, Le naw rezan î., Bray min î to., Zor xom heye., Eto zor ker î., Eme bo tu we., Dilm xemgîn e, Le naw hesret î., Kurrî xallim e., Le kin min heye.

Eylem Cümlesi: Minî gutuwe., Emnî dituwe., Min le tom dawe., Nawim dezanî., Emin henawme., Min nemgutuwe., Le malle mawim., Taqetim çuwe., Dilim têkellat., Emin xundûme., Emin xwardûme., Etu nazanî., Min emem zanî., Be cêm hêştuwe., Swêndim xwarduwe.

Soru cümlesi: Bo çi delerzî?, Ku dibezî?, Nawt çi ye?, Kart çi ye?, Kê we deçî?

Ünlem cümlesi: Zor mewerre!, Ewî menase!, Çawî bête der!

Emir cümlesi: Were pêşm! Derst bixwîne! Tu melê! To be min bllê., To be wî mellê.

Yukarıda verilen cümlelerin hem türleri hem de yapıları göz önüne alındığında kolayca ezberlenebilecek, basit diyalog cümlelerin seçildiği görülmektedir.

4. SONUÇ

Çalışmamıza konu olan sözlük Britanya Müzesi'ne (British Museum) 8 Kasım 1919 yılında kaydedilmiş olan, yazılış tarihi ve yazarı belirsiz manzum, elyazması bir Türkçe-Kürtçe (Sorani lehçesi) sözlüktür. Araştırmamızın sonucunda sözlük hakkında önemli olan hususları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. İncelediğimiz eser 10 sayfadan oluşmakta ve 142 beyitten meydana gelmektedir. Sözlük Besmele ile başlamış, Türkçe sözcükler ve onların Kürtçe karşılıklarıyla devam etmiş, ileriki sayfalarda söz öbeklerine de yer verilmiş ve son sayfalara doğru cümlelere de yer verildiği gözlemlenmiştir. Sözlükte yaklaşık olarak 353 sözcüğün, -bileşik sayılar dışında- 9 söz öbeğinin ve 75 cümlenin Türkçesi ve bunların Kürtçe karşılıkları verilmiştir.

2. Eserin yazıldığı aruz kalıbı “Dörtlü Remel”e uygun biçimdedir ancak kafiye kaygısı ve bazen de değiştirilmesi mümkün olmayan sözlüksel kelimeler nedeniyle Remel kalıbının dışına çıklıdığı görülmektedir. Bu sapmalar çoğunluğunlukla mısra sonlarındaki hecelerin uzunluk kısalık durumuyla alakalıdır.

3. Metnin kafiyesi mesnevi tarzında olmasına rağmen, kafiyelerin büyük çoğunluğunda "e" (ه) sesi sona gelmiştir. Bu durum, daha çok şairin "budur" demek istediği bir cevap niteliğindedir.

4. Sözlük bilinen en eski Türkçe-Kürtçe manzum sözlüktür.

5. Sözlük kendinden önceki bir dili Kürtçe olan manzum sözlüklerden Ahmedi adlı sözlükten etkilenmiştir.

6. Sözlüğün yazı stilinden 19. yüzyıla ait olabileceği düşünülmektedir.

7. Metindeki sözcüklerin, ifadelerin ve cümlelerin şekli metnin dilinin Erbil-Koysancak bölgesine ait olduğunu göstermektedir.

8. Metnin büyük bir bölümünde düzensiz bir şekilde Kürtçe kelimelerin üzerine Arapça anlamları yazılmıştır. Bu Arapça kelimeler sayesinde, bu sözlüğün daha önce bir dereceye kadar Arapça öğrenmiş olan Kürtler için hazırlandığı anlaşılmaktadır. Yani bu metnin daha iyi anlaşılması için yapılmış kısa bir şerhtir (açıklamadır). Ayrıca Arapça kelimelerin, metnin vezin ve kafiyesine katılmamış olması, bu Arapça kelimelerin metin yazıldıktan sonra bazı Kürtçe kelimeler için eklendiğini göstermektedir.

9. Hem metnin üzerine "şerh için" eklenen Arapça sözcükler hem de Türkçe sözcüklerdeki ses ve telaffuz yanlışlıkları metnin asıl nüsha olmadığına işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

Arslan, M. (2025). *Kurd Kitêb Çapxane*, Weşangeriya Kitêbên Kurdî di Dewra Osmaniyan de (1844-1943). Weşanên Nûbihar.

Averbek Doğan, G. (2018). Dillerinden biri Türkçe olan manzum sözlükler üzerine yapılan çalışmalar bibliyografyası. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, *21*(21), 85–114.

Aykaç, S. (2016). *Mela Mehmûdê Tîruwayî û ferhenga wî ya menzûm: Metn û lêkolîn* [Yüksek lisans tezi]. Bingöl Üniversitesi.

Bolelli, N., û Ertekin, N. (2017). Ferhengên menzûm di edebîyata Kurdî de. *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, *3*(5), 21–44.

Bozkurt, F. (2020). Sözlükbilim. E. Boz (Ed.), *Dilbilim teorik ve uygulamalı alanlar* içinde. Gazi Kitabevi.

Cizîrî, D. (2015). *Nûbihara Mezinan*. Weşanên Nûbihar.

Çürük, Y. (2020). Sözcükbilim. E. Boz (Ed.), *Dilbilim teorik ve uygulamalı alanlar* içinde. Gazi Kitabevi.

Develi, H. (2021). *Osmanlı Türkçesi kılavuzu*. Kesit Yayınları.

Durmaz Kuybu, E., û Öztürk, Z. (2022). Müellifi ve telif tarihi bilinmeyen Arapça-Türkçe bir manzum sözlük. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *23*(42), 437–465.

Ertekin, M. Z. (2017). İlk manzum Türkçe-Kürtçe sözlük: Nûbihara Mezinan. *Şarkiyat*, *9*(1), 89–105.

İSNAD, "İSNAD Font", https://www.isnadsistemi.org/indirmeler ↑

Kaplan, Y. (2022). Zâhidî-i Konevî'nin üç dilli (Arapça-Farsça-Türkçe) manzum sözlüğü: Tevfiyye. *Kültürk*, (5), 65–83.

Kılıç, A. (2007). Denizlili Mustafa b. Osman Keskin ve eseri Manzûme-i Keskin. *Turkish Studies*, (1), 340–348.

Kırbıyık, M. (2002). Miftâh-ı Lisân adlı manzum Fransızca-Türkçe sözlük üzerine. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (11), 181–200.

Kocapınar, P. (2015). Sözlüklerin ortaya çıkışıyla ilgili teoriler üzerine bir değerlendirme. *Gazi Türkiyat*, (16), 129–141.

Nûdehî, Ş. M. (1986). *Ahmedî* (M. E. Asri, Haz.). Çapxaneya Daru Musenna.

Ölker, G. (2009). Rumca-Türkçe manzum sözlük Tuhfetü'l-Uşşāk. *Turkish Studies*, *4*(4), 856–872.

Osmanlıca Sözlük-Lugat. (2025, 19 Aralık). https://lugat.osmanlica.online/arama?ai=true adresinden erişildi.

Öz, Y. (1996). *Tarih boyunca Farsça-Türkçe sözlükler* [Doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.

Öztürk, M. (2016). Manzum sözlüklerden Sübha-i Sıbyân ile Kürtçedeki ilk manzum sözlük Nûbehara Biçûkan arasında bir karşılaştırma. *The Journal of Mesopotamian Studies*, *1*(1), 1–32.

Subaşı, K. (2017). *Ferhengnûsî (Lexicography)*. K. Subaşı û R. Geyik (Ed.), *Gotarên zimannasiyê* içinde. Weşanên Nûbihar.

ÇALIŞMANIN ETİK İZNİ

Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

1.yazarın araştırmaya katkı oranı %50, 2. yazarın araştırmaya katkı oranı %50'dir.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden bağlantı bulunmamaktadır. Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

YAPAY ZEKA KULLANIM BEYANI

Bu çalışmanın hazırlanma, veri toplama, analiz, yazım veya görsel oluşturma süreçlerinin hiçbir aşamasında yapay zekâ tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tamamı yazar(lar)ın kendi özgün katkısıdır."

Ek-1: Sözlük Metninin Transkribe Edilmiş Versiyonu

بسم الله الرحمن الرحيم

1. Sayfa

1
Baş çe ser e dil ziban e
Şoġan piyaz, ekmek nan e

2
Yemurṭa çi ye hêlke ye
Ḳırlangıc perresêlke ye

3
Sarî zerd e gökçe şîn e
Götür bibe getür bîne

4
Ḳara reş e, ḳırmız sûr e
Yaḳın nezdîk ıraḳ dûr e

5
El çe dest e bor çe ran e
Daġarçıḳ çî ye henban e

6
Eyaḳ pê ye diş didan e
Yuva be turkî hêlan e

7
Dırnaḳ nînok ḳulaḳ go ye
Yoġurt maste ‘ayran do ye

8
Göbek nawik ḳarın zig e
Cilkê zistanê ḳışlıḳ e

9
Baġırsaḳ çe rîxolle ye
Oġil be turkî rolle ye

10
Demirçi çî asinger e
Göz be turkî çe pengir e

11
Altuncî çî zêrrîngir e
Başı yumrı çe ser xerr e

2. Sayfa

12
Gümüş zîw e altun zêr e
Düz çe rast e eger ger e

13
Ḳıl çe mûw e, iġne derzî
Niçün ditrer bo'ç delerzî

14
Ḳuri üzim çe mêwij e
Haluça çî ye gêwij e

15
Elma sêw e hayva bê ye
Ḳal‘a qellat yol çe rê ye

16
Ḳurd çe gurg e ḳuyın merr e
Ḳuzi berx e kilim berr e

17
Aġız zar e aġuz firo
Ṭuġrı rast e yalan diro

18
Tülki rêwî yeylan mar e
Kesek gesk aġac dar e

19
Dive huştir şitir ga ye
İnek be turkî manga ye

20
Keçî bizin e oġlaġ kar e
Tavuġ mirîşk e nar henar e

21
Ḫorūs çî ye kelleşêr e
Aşlan şêr e toḳ çe têr e

22
Savuḳ serma sıcaḳ germ e
Utanmaḳ be turkî şerm e

23
Öksirik çi ye koke ye
Yün xurî penbū loke ye

24
Sümük çilm e balġam belẋem
Turb çe tûr e şalġam şelẋem

25
İsteme be turkî na ye
Ditreme lerz û semen ka ye

26
İġne derzi îpek dezî
Niçe ḳaçır ku debezî

3. Sayfa

27
Ḳatme ben e ip gurîs e
Pak her pak e pîs her pîs e

28
Çeriġ xerrek tîşî teşî
Çoḳ ḳarasın to zor reş î

29
Nawit çî ye, adın nedir
Karit çî ye, işin nedir

30
Çoḳ yanaşme zor mewerre
Otlaḳ be turkî lewerr e

31
Çarşu bazarr götür bîne
Datlu şîrîn bal henguwîn e

32
Pekmez doşaw eşki tirş e
Doşme be turkî ferş e

33
Düşmüş kewtû yoġ[s]ul feqîr e
Polad pola asin demir e

34
Burin lût e ḳaş çe biro
Bor çe ran e diz çe ejno

35
Ḳarın zig e göseg sîng e
Kenger kengir yarpûz pûng e

36
Arḳa pişt e omuz şan e
Dudaġ lêw e diş didan e

37
Ḳayim qayim ova deşt e
Süt çe şîr e kerpûç xişt e

38
Ḳıl çe mûw e ḳarın zig e
Aşuġ be turkî çe cêg e

39
Dirnaḳ nînok bêl çe bêll e
Bulanıḳ be turkî lêll e

40
Bıyıġ çe simêl saḳal rîş e
Yare birîn aġrı îş e

41
Alın çî ye naw çawan e
Oḳ çe tîr e, yay kewan e

4. sayfa

42
Barmaḳ enguşt ayaḳ pê ye
Erkek nêr e dişi mê ye

43
Dirsek henîşk ḳulaḳ go ye
Deban ḳap e doḳuz no ye

44
Bir yek e uç sê dord çar e
Beş çe pênc e ber qerar e

45
Altı şeş e yedi heft e
Cam'i be turkî mizgeft e

46
Sekiz heşt e doḳuz no ye
Rayl uzatme eriġ çe bo ye

47
On çe de ye un çe ard e
Yazde on bir bıçaġ kard e

48
On iki çe duwazde ye
Oġil be turkî rolle ye

49
On üç sêzde henar nar e
On dört çarde yaz bahar e

50
On beş pazde dudaḳ lêw e
‘Armut hermî elma sêw e

51
On altı çî ye şazde ye
On yedi çî ye hefde ye

52
On sekiz çî ye hejde ye
On doḳuz çî ye nozde ye

53
Yirmi bîst otuz sî ye
Ḳirḳ çî çil penca elli ye

54
Altmış şest, yetmiş hefta
Seksen be turkî çe heşta

55
Doḳsan newed yüz çe sed e
Bin hezar e kötü bed e

56
Yüz bin çî ye sed hezar e
Ḳabir be turkî mezar e

5. sayfa

57
Ḳan çe xuyn e iyrin kêm e
Çoḳ çe zor e, azdır kêm e

58
Ciger cerg e, kelle selk e
Aġac dar e yapraḳ pelk e

59
Divit çî ye qelemdan e
Uzun dirêj, yassı pan e

60
Şem'dan çî ye çiradan e
Ḳadın be turkî kaban e

61
Kilim berr e yaş çe terr e
Erkek eşek nêreker e

62
Palan kirman e çull cil e
Yürek başı çe ser dil e

63
Boyun mil e omuz şan e
Mencel be turkî qazan e

64
Çuvaldız çî ye sûjin e
Kişi mêrd e ḳarı jin e

65
Ḳayın ane çî ye xesû
İp gurîs e iplik dezû

66
Önüme gel were pêşim
Ben feqîrim min derwêşim

67
Adın nedî, nawit çî ye
Penbū loke yun xurî ye

68
Atlu siwar e piya piyade
Begoġli be turkî çî ye begzade

69
Bena söylemiş be minî gutuwe
Beni görmişdir emnî dîtuwe

70
Nere gidersin to kê we deçî
Gitme tu merro, niçün le bo çî

71
Bu yol uzaḳdır, em rêge dûr e
Ḳaranlıġ tarî ışıġ çe nûr e

6.sayfa

72
Keyfin iyidir, tu keyfit xoş e
Sirim sirime biz çe dirêş e

73
Gel otur burda lêre danîşe
Şeker şekir e ḳemîş qamîş e

74
Seni urmişım min le tom dawe
Faḳ be turkî faq, duzaḳ çe daw e

75
Adım bilirsin nawim dizanî
Baġlar içresin lenêw rezanî

76
Yare birîn e, fitîl fitîl e
Çibuḳ qilyan e sebîl sebîl e

77
Tütün tutun e, hem is dûkell
Budaḳ başıdır, be kurdî serkel

78
Ḳarındaşımsın, biray min î to
Buġda gendim e, toġum çî ye to

79
Darı herzin e arpa çe co ye
Yoġurt çe mast e, ġeyran çe do ye

80
Bal çe henguwîn e, pekmez doşaw e
Ḳoca çe pîr e, îket çe law e

81
Berzim kirduwe, ben izemişim
Emin hênawime ben götürmişim

82
Yuḳum çoḳ vardır, zor xewim heye
Dengiz beraz e, köpek çe se ye

83
Yekmez bargîr e, ḳuruġ caşik e
Mande gamêş e, şeksiz bêşik e

84
Yemuşaġ çe nerm e, kewa 'enterî
Sen çoḳ eşeksin, eto zor ker î

85
Aḳçe diraw e, od çe ziraw e
Ciger cerg û naw, bişmiş çe xaw e

86
Uzengî rikêb, îr çe zîn e
Ḳılıç şimşêr e yare birîn e

7. sayfa

87
Mızraḳ çe rim e yay çe kewan e
Oḳ be turkî tîr, aġır giran e

88
Söylememişim min nemgutuwe
Bu senin içindir, eme bo tu we

89
Adımı girme, nawim meyêne
Gönlüm ġemlidir, dillim xemgîn e

90
Oturdi danîşt, söyledi gutî
Ḥesret içresin, lenaw ḥesretî

91
Üzüm tirê ye, nar çe henar e
'Armut hermî ye, ḫeyar xiyar e

92
Datlu şîrîn e, turşî eşkî ye
Şeftalu xox e yer çe zewî ye

93
Güknük dandok bulġur sawer e
Mercemek nîsk e, aġız çe zar e

94
Bulamaç lorik e ḳazan mencel e
Uyuz gruw e, kel çe keçel e

95
Dersini oḳi dersit bixwîne
Sıcaḳ sil ciyay sebûne

96
Cule cola ye, ipek dezî ye
Çoḳ şikirmişdir, gelek bezîye

97
İp çe gurîs e ḳatme çe ben e
Erken be turkî çî ye reben e

98
Kiçi ker puskul çî ye kuling e
Kerkî tewşuw e ḳazma kuling e

99
Sarıġ pêçî ser yaġlıġ desrok e
Eski biz çî ye bilê perrok e

100
Bibi xuşki bab dayze çe pilk e
Numan derpê ye orbe çe cilk e

101
Kewa 'enterî, gömlek kiras e
Onu tanıma, ewî menase

8. sayfa

102
Babuç çe sol e, uşaḳ piştên e
Daġarçuḳ henban baġ çe werbên e

103
Gögerçîn kotir, ḳanat çe bale
Pekmez doşaw e, henguwîn çe bal e

104
Ḳılḳuyruḳ qetê, serçe pasarî
Bazarî ehlîn, ehlî bazarrî

105
Tilkî rêwî ye, ḳaplan pilling e
Et be turkî goşt, ḳuydaġ çe dung e

106
Bizaw golik e, înek manga ye
Bir oġlan düşmiş lekê zawa ye

107
Koz çe pişko ye, komir xellûz e
Yel be turkî ba, ḫubar çe toz e

108
Inca' hellûçe, nar çe henar e
Peya piyade atlu siwar e

109
Eyaz samalle, bulut çe hewr e
Çiftî çolek e, gawir çe gewr e

110
Yeġmur baran e, yaġar debarî
Ne içun yaġir le boç debarî

111
Duli tejî ye, degirmî gird e
Dere şîwelok tepe çe gird e

112
Ey gözüm nûrî, ey nûrî çawim
Ḳonaḳda ḳaldım, le mallê mawim

113
Gucim gitmişdir, taqetim çûwe
Cift oġlidir, eme bêçuwe/bincuwe

114
Gözleri çıḳsun, çawî bête der
Yeġarû çıḳsun, belan bête der

115
Çoḳ yalancıdır, zor dirozin e
Cuwaldiz be turkî çî ye sûjin e

116
Cuwal cuwal e, torba tureke
Patlican bayincan, ḳebu kûleke

9.sayfa

117
Ḳavun kallek e, ḳarpuz şiftî ye
Ḫıyar xiyar e, duşmiş keftî ye

118
Oşqin rêwas e, kenger kengir e
Ḳıfılcım pirrîşk, goz çe pengir e

119
Ḳoru pesîr e, üzüm tirê ye
Erkek çe nêr e, dişî çe mê ye

120
Bira çe ḳarındaş, oġıl kur e
Bilê söyle, söyleme tu melê

121
Dayım oġlidır, kurî xallim e
Bu ḫeddardir, eme zallim e

122
'Emet oġlidır; kurî pûrim e
Ḳırmızi gülümdür, gullî sûrim e

123
Nêre gidersin, tu kê we deçî
Sen çoḳ egrisin, etu zor keç î

124
Ḳarınca mêrû, selik zêruw e
Biçik xurîk e, ḳotir gurruw e

125
Bugün emrro ye, yarın subeynê
Yüz ḳuruş deger, sed qurûş dênî

126
Sen benden geçme, leme ramebre
Ḳubbe gunbed e, çarda çe kepr e

127
Me'dem bulendi, dillim têkellat
Bu yerden qaçdî, lem cêge hellat

128
Boynini sen ḳır, milî bişkêne
Destîy cerrî ye, ebriḳ mesîn e

129
Beni urmişdur, le minî dawe
Faḳ be turkî faq, duzaḳ çe daw e

130
Kesemde ḳalmış, le kîsim mawe
Avci rawker e, aw çî ye raw e

131
Ben oḳumişim emin xundûme
Bende yemişim emin xwardûme

10. sayfa

132
Sen hiç bilme[z]sin, tu hiç nazanî
Sen bir eḥmeḳsin, etu nizanî

133
Ben buni bildim, min emem zanî
Yarıḳ çe co ye, pınar çe kanî

134
Bağlar bağçeler baẋ û baẋçe ye
Yanımde vardır, lekin min heye

135
Ben güli derum, min gullim çinî
Yanıne sen git, tu herruwe kinî

136
Bunu datmişim, lemem çêştuwe
Ben buraḳmişim becêm hêştuwe

137
Yemin icmişim, swêndim xwarduwe
Buġde dartmişim, genmim harrîwe

138
Sen bene söyle, to be min billê
Sen one deme, to be wî mellê

139
Dikilmiş urbe cilkî dûra ye
Pişmiş birjawe, çek billê xaw e

140
Meşḳım yazmışım, meşqim nûsîwe
Boncuḳ mîwrî ye gümiş çe zîw e

141
Süzgeç be turkî plaw palîw e
Yeban sehra ye daġ billê kêw e

142
Sattım firotim, ḳoymedi nihîşt
Yemek xorak e, ḳehwelti çe çêşt

Temmet we bi'l-xeyri 'emet
British Museum
8. Nov. 1919
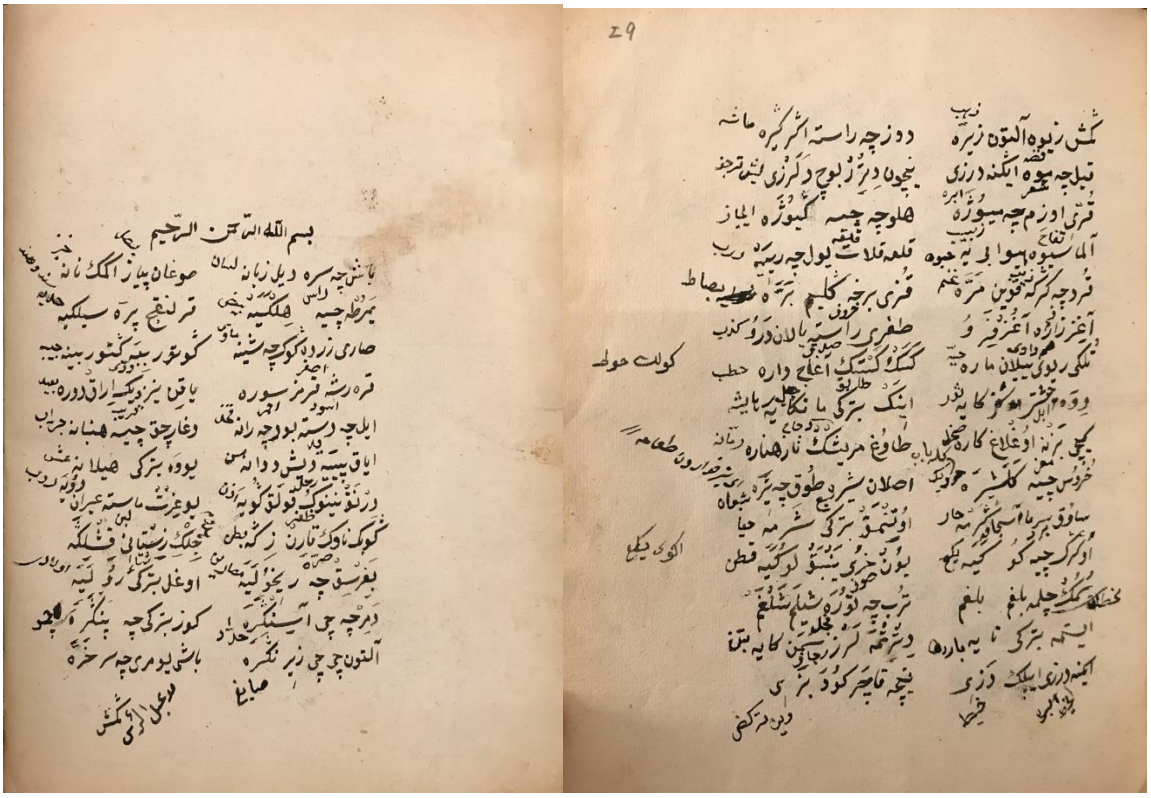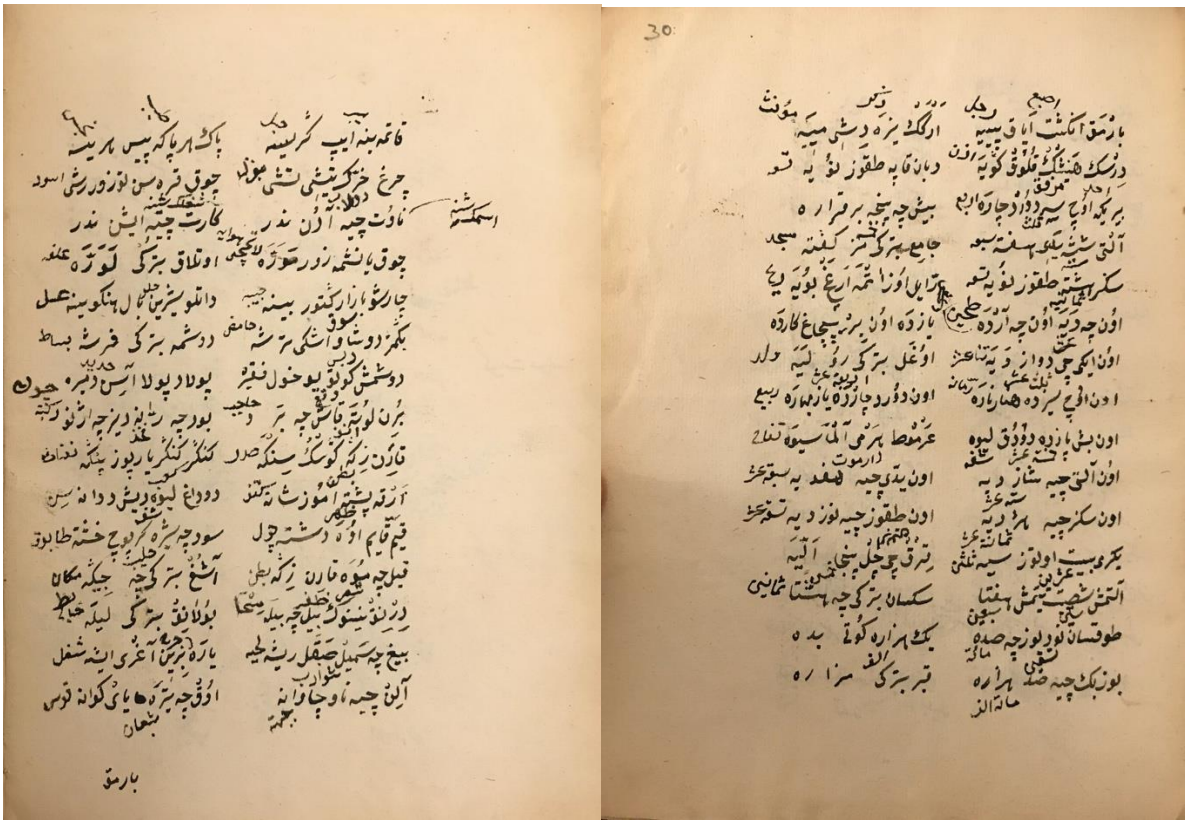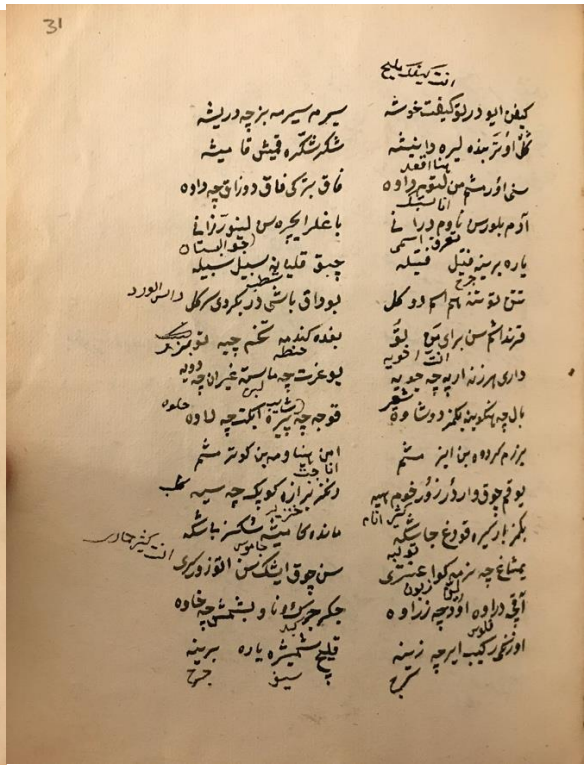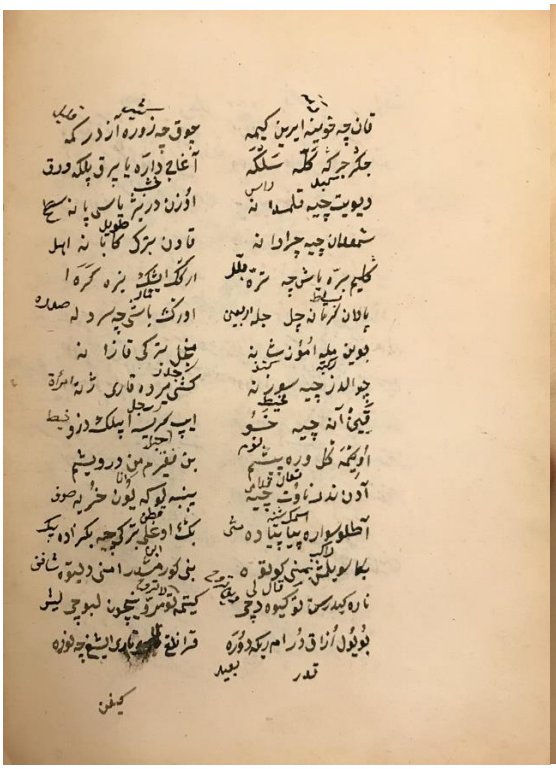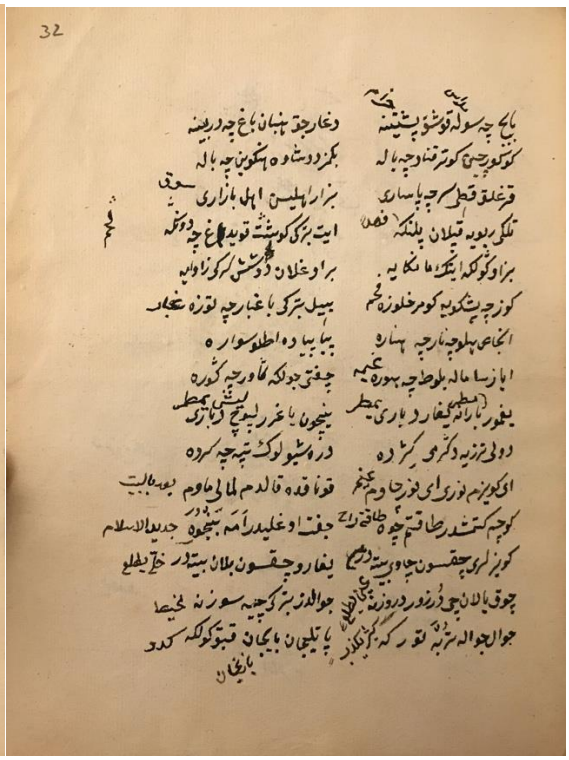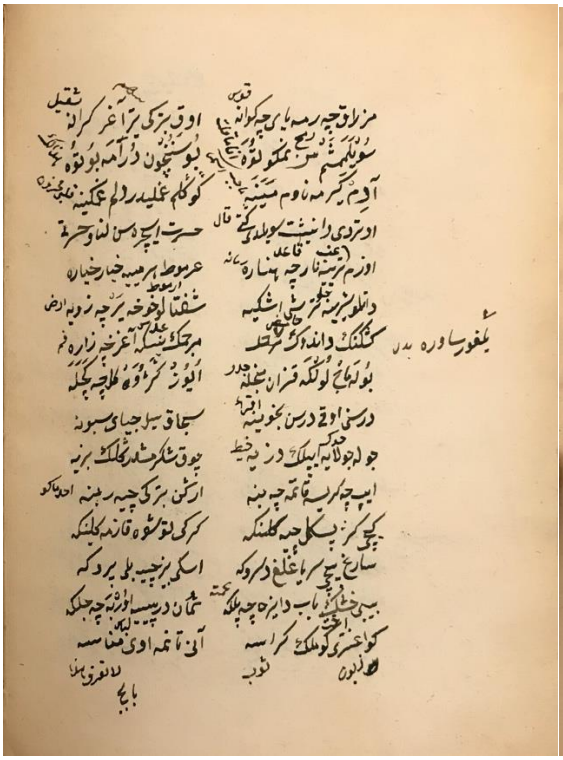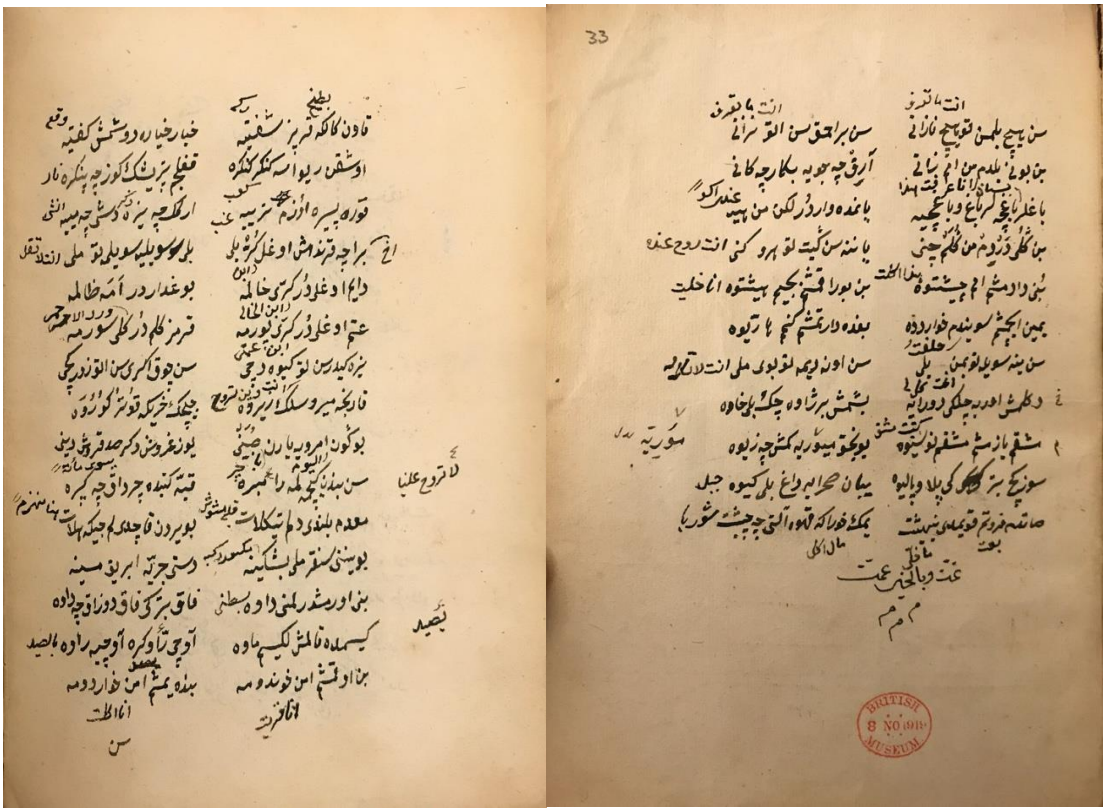
Ek-2: Sözlüğün Elyazması Versiyonu